

پرونده ویژه/ اسناد و مدارک تاریخی؛

نگاهی به تاریخ هزار ساله رسمیت زبان تورکی در ایران – بخش سوم

در برخی منابع تاریخی ذکر می‌شود که نادرشاه افشار امر به ضرب پول چرمی با متن اعتباری به دو زبان تورکی و فارسی بنام «دهییره گُتورو» کرده است. در منابع فارسی این عبارت تورکی به صورت اشتباه «دیمه گُتور» ثبت و به صورت عامیانه «حرف نزن و قبول کن» ترجمه شده است. این پول تورکی افشاری به لحاظ تاریخ پولی تورک، چاپ آن در آذربایجان، چرمی بودن آن، واحد آن «دهییره» و قرن چاپ آن (نیمهٔ اول قرن هجده) قابل توجه است. در فرهنگ پولی تورک، پول دهییره نادرشاه یک پول «گُون» از پوست شتر و از آخرین نمونه‌های پول چرمی تورک است.

○ اردیبهشت ۱۳۹۷ - آخرین اخبار، پرونده ویژه مقاله و یادداشت‌نگاهی به تاریخ بیش از هزار ساله رسمیت زبان تورکی در ایران ویژه دیدگاهها

سکه تورکی نادرشاه افشار: دهییره گُتورو

در برخی منابع تاریخی ذکر می‌شود که نادرشاه افشار امر به ضرب پول چرمی با متن اعتباری به دو زبان تورکی و فارسی بنام «دهییره گُتورو» کرده است. در منابع فارسی این عبارت تورکی به صورت اشتباه «دیمه گُتور» ثبت و به صورت عامیانه «حرف نزن و قبول کن» ترجمه شده است. در حالیکه همانگونه که در این نوشته برای اولین بار نشان داده می‌شود، این عبارت تورکی به معنی «پول پرداخت‌های عمده» است.

به عنوان نمونه در کتاب نادرنامه گفته می‌شود که در جنگ‌های داغستان، مدتی افراد اردوی افشاری دچار بی‌پولی شدند. و از آنجائیکه ضربانچه‌ای در دسترس نبود، نادرشاه امر کرد از چرم و پوست شتر سکه بزنند و به جای پول مسکوک نقره صرف و خرج نمایند. روی سکه‌های چرمی این عبارت را نقش کردند "پوست شتر، حکم نادر، دیمه گُتور" یعنی حرف نزن و قبول کن! و مدتی این سکه رایج بود. (نادرنامه، ص ۴۰۶)

این داده دارای اهمیت بسیار در تاریخ تورک است. از جمله به لحاظ‌های زیر:

الف– تورک‌گرانی نادرشاه، همانگونه که معلوم است نادرشاه افشار از حکمرانان تورک دارای شعور هویتی تورک در تاریخ و در جرگه‌ی شخصیت‌هایی چون امیر تیمور کورمکن، جهانشاه قاراقرویونلو و اوزون حسن آغ‌قویونلو است. به واقع وی یکی از نخستین تورک‌گرایان در عصر مدرن شناخته می‌شود.

ب– تاریخ پول تورک و اقتصاد تورک: این پول تورکی افشاری به لحاظ تاریخ پولی تورک، چاپ آن در آذربایجان، چرمی بودن آن، واحد آن «دهییره» و قرن چاپ آن (نیمهٔ اول قرن هجده) قابل توجه است. در فرهنگ پولی تورک، پول دهییره نادرشاه یک پول «گُون» (نگاه کنید به ادامه‌ی این نوشته) از پوست شتر و از آخرین نمونه‌های پول چرمی تورک است.

ج– تاریخ رسمیت زبان تورکی در دولت افشاری: کاربرد زبان تورکی در متن اعتباری این پول، نشانگر آن است که زبان تورکی یکی از زبان‌های رسمی مکتوب دولت افشاری بود. اساسا تورکی، زبان کاری نادرشاه بود و وی در هر مناسبتی آنرا ممبرانه بکار می‌برد. علاوه بر آن نادرشاه اهتمام خاصی در ارتقای موقعیت زبان تورکی از جمله توسط کاربرد آن در یادبودها و بناهای تاریخی و همانگونه که مشاهده می‌شود در متن پول داشته است.

معنی عبارت تورکی «دهییره گُتورو» (دیمه گُتور)

الف: دهییره– دگیرمه: فرم قدیمی این کلمه‌ی تورکی تکبیره Tegirme، به معنی پول است. در دیوان لغات تورک *Tegirme* به معانی پول، نان، هر چیز کرد و مدور مانند سنگ آسیاب؛ و تکبیر Tegir به معنی ارزش و قیمت آمده است. این کلمه محتملا با یکی از کلمات امروزی دهیمر Deyer به معنی ارزش و قیمت و بها و یا دهییمی Deyirmi به معنی کرد و مدور هم‌ریشه است (کلمه‌ی دهییمی Deyirmi تورکی در اصل دهییره است. دهییمی ماسا؛ میزگرد). ریشه‌ی کلمه تکبیره – دهییره‌ی تورکی، از فعل تکبیرمک باستان به معنی برگرداندن و چرخاندن است. تکبیره هم‌ریشه با تکهر – تکیر – تکهر – تکر – تمیرر Teker (چرخ و مدور)، تکبیرمکک Tigirmek (چرخیدن)، دهییرمهن – دگیرمان Deyirman، تکهرلمک Tekerlek – دیغیرلئق Dıǵırlaq (دیغیلدوو Dıǵıldov)، دیغیرلئماق Dıǵırlanmaq می‌باشد.

ب– گُتورو Götürü، این کلمه تورکی در لغتنامه لهجه‌های تورکی به صورت ارزش و قیمت؛ خرید و فروش، تجارت و پرداختی که به صورت عمده و یکجا انجام شود معنی شده است.

با این وصف «دهییره گُتورو» به معنی پول پرداخت (های یکجا) است. خوانش «دهییره گُتورو» به صورت «دیمه گُتور» نادرست، و ترجمه آن به صورت حرف نزن و قبول کن، ریشه‌یابی عامیانه است.

پول‌های چرمی تورک: پول‌های چرمی، چه اسکناس و چه سکه، در طول تاریخ از سوی جوامع و دولت‌های گوناگون، بویژه در مواقع اضطراری و از جمله در شرایط جنگی و تحت محاصره بودن بکار رفته‌اند (نادرشاه نیز دهییره‌ی چرمی را در جنگ و محاصره‌ی داغستان چاپ کرده است). از جمله در میان مصریان باستان (۱۵۰۰ سال قبل از میلاد)، یونانیان و روم باستان، چین، بومیان قاره‌ی آمریکا و … در اروپا نیز اینگونه پول‌های چرمی تقریبا در همه‌ی ملل (روسیه، کشورهای بالتیک، ایتالیا، آلمان، لهستان، فرانسه، بریتانیا، دانمارک و …) حتی تا قرون اخیر دیده شده است. (در این نوشته تصویر یک سکه چرمی روسی را داده‌ام).

تورکان قدیم هم تا قرن دوازدهم میلادی، همچون بسیاری از اقوام آوراسیا و اروپای شرقی، پول چرمی ساخته شده از پوست سمور و سنجاب و دیگر حیوانات به عنوان پول و واحد پول استفاده کرده‌اند. «آلتائی»، «تیبین»، «گُون»، «یلگه» نمونه‌هایی از ناهای پولهای چرمی تورکی‌اند.

آلتائی Alataq، نوعی پول چرمی بکار برده شده در میان بولقارهای ایجدیل از تورکان باستانی در اروپای شرقی است.

تیبین Tıyın نوعی پول چرمی از پوست سمور است که تورکان باستانی و بولقارهای ایجدیل در معاملات و پرداخت وجوه بکار می‌بردند. در گذشته نزدیک این کلمه‌ی تورکی به معانی سکه خرد، کمترین واحد پول معادل کوپنک روسی و پنی انگلیسی و یک سدیم تنگه بکار می‌رفت. امروز تیبین از واحدهای پولی جمهوری‌های تورکیک قزاقستان، تاتارستان، ازبکستان و

بیلگه Bilge: از واحدهای پولی تورکان بولقار باستان از جنس خز سمور است که اصلا به معنی علامت، آرم، سند، مدرک، نشان می‌باشد. فرم معاصر این کلمه بیلگه Belge (بل Bel + گه ge) صرفا به معنی سند و مدرک بکار می‌رود. از همین ریشه‌اند Belyeg در مجاری؛ بلل Belgi در تورکی اویغوری به معنی مهر؛ بیلمو Bileu – بیلئاو Biljau در تورکی باستان به معنی نامه ارجحیت‌دار، پروانه (در تجارت، تارخانلیق و …). در تورکی معاصر کلمات بیلگه Belge و بلگیت Belgit (سند، مدرک، مترادف دایانچ Dayanc)، بِلگه‌لممک Belgelemek (مستند کردن)، بِلگه‌سمل Belgesel (مستند) و … از فرم معاصر این

کلمه حاصل شده‌اند. احتمالا کلمات "برگه" و "برگ" در زبان فارسی نیز از همین کلمه‌ی تورکی مشتق شده‌اند.

منابع:

۱ – قدوسی، محمد حسین. نادرنامه. انتشارات دنیای کتاب. سال ۱۳۸۷/ ۲۰۵ صفحه.

۲– مرادی، محمد. سابقه تاریخی ایل افشار و اصل و نسب نادر شاه

۳– Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. GÖTÜRÜ

۴– William Charlton. Leather Currency

۵- A. Melek Özyetgin. Eski Türk vergi terimleri

۶– Osman F Sertkaya Rıyşek Alimov. Eski Türklerde para, Göktürklerde, Uygurlarda, Türğışlerde

۷– Erdal Şahin. Türkçede para birimleriyle ilgili deyimler ve bunların anlam bilimsel karşılaştırılması

۸– Hatice Şirin Uşer Türkçede Para ve Parabirimi